

Hídverő és vándor-fotográfus

Ó nevezte így magát feljegyzéseiben, Rudolf Hartmann, a lipcsei patikárius fia. Álmában sem sejtette volna, hogy ottani egyetemista társaival szervezett első magyarországi útja, 1925-ben életre szóló szerelemmé válik. „Amikor az ember belépett a házba, a konyhába vagy a tisztaszobába, azt hitte, néprajzi múzeumba került, amely az elmúlt idők tanúja. Mindehhez sajátos kiejtés társult, ízes nyelvjárások, amelyek faluról-falura másképpen hangzottak... Ez lenyűgözött engem.” – vallotta később az iparosodott szász földről származó szorgalmas folklorgyűjtő. Ettől kezdve 1943-ig rendszeresen járta Magyarország német lakta apró-falvait, főleg Baranya, Somogy és Tolna megyében, de nem kerülte el figyelmét a budai hegyvidék és a fővárosba került falusiak sorsa sem. Kutatásait elősegítette, hogy 1928-tól előbb a szegedi, aztán a debreceni, végül a budapesti egyetemen lehetett német lektor, így a második világháborúig szinte megszakítás nélkül nálunk élt. Két évtized alatt rendkívül sokoldalú munkát végzett: a településtörténetől a házformáig, a hétköznapi munkától a világi és a vallási ünnepekig, a népviselettől a bútorokig és a használati tárgyakig mindenre kiterjedt a figyelme. Így vált akarva-akaratlan folkloristából egy idegen földre települt népcsoport sorsának krónikásává, egészen annak szétszórattatásáig... Még elképzelni is sok: tízezernél több fényképfelvétele őrzi szorgalmának termését, zenei feljegyzéseiről, szövegrögzítéseiről és elméleti tanulmányköteteiről nem is szólva!

Most először került ebből a hatalmas anyagból nagyobb válogatás a szélesebb nyilvánosság elé tavaly tavasszal a budapesti Néprajzi Múzeum földszinti termeiben, május végétől pedig a pécsi Lenau-házban. A kiállítást a dunai svábok tübingeni kutatóintézetének részéről dr. Fata Márta rendezte, aki egy 128 oldalas, fotókkal gazdagon illusztrált kísérőkatalógust is írt német nyelven ehhez a reprezentatív rendezvényhez, amelyet szeptember végéig látogathattak a magyarországi érdeklődők, 2001. február 23. és március 18. között pedig a berlini Collegium Hungaricum vendégei láthatják. Hartmann tanulmányából megismerhetjük a „Délkelet-Európa iránti csöndes szeretet” megannyi árulkodó jelét. Például amikor a szász diákok maroknyi csoportja hegedűvel és énekszóval szórakoztatja 1925-ben Ráctöttös lakóit vagy amikor hátizsákkal és gyalogosan járják a hol poros, hol sáros utakat a déldunántúli aprófalvakban. 1937-ben már professzoros-kalaposan jegyzi fel a gyerekek mondókáit egy iskola udvarán, Aparon a tisztaszobában telepedett a házigazdák közé, Mös községben pedig kucsmát nyomott fejébe és cifraszürt kerekített a vállára, a mellette pózoló sváb kislányok szemmel látható nagy mulatságára.

Hartmann a harmincas években képes postai levelezőlapok sorát gyártatta saját költségén, amelyekkel kapcsolattartása folyamán népszerűsítette Magyarországot a németek körében. Ezekon ott a Lánchíd a budai Dunaparttal és a királyi várral, avagy az 1934. augusztus

20-i, Szent István-napi körmenet egyik ünnepi népviseletbe öltözött, falusi csoportja. Vagy a debreceni egyetem központi épülete, az akkor még frissen telepített fassorral, és nem messze ettől a híres, címeres ökörcsorda a Hortobágyon, vagy az elmaradhatatlan pusztai lovas, a karikásostorral... Persze, nemcsak a romantikus idillre, a reklámszerű klisére volt érzékeny a szeme és a kamerája, hanem az agyaggal döngölt padlójú szegényparaszti szállás körben-karikában felloccsolt földjére éppenúgy, mint a kéregető cigányasszony lábán árulkodó, sváboktól kapott „pacskerre”. A nyári munkaruhává „előléptetett” vászon alsógatyára, a sparhelt fölött száradó fehéreneműre és a szegre akasztott ünnepi csizmára, a kimenőt kapott zsámbéki menyecskékre egy körüti padon, vagy a Budaörsről bejáró tejesasszonyra – a „Milimárira” – és a zöldeséges kosarakkal rakott kerékpárját gyalogosan toló falusira, a főváros periferiáján.

A sok évszázados együttélés során kialakult sajátos nemzeti-nemzetiségi érzelmi keveredés sem kerülte el a figyelmét. A kakasdi fonóban a magyarbarát Erzsébet királyné portréja tekint le a fejkendősváb parasztasszonyokra 1928-ban (évtizeddel a monarchia széthullása és a tanácsköztársaság bukása után!). Ugyanabban az évben, Liptódon bőgatyát hod a sváb Úristen az Ádám–Éva jétáiban, míg a gödrei betlehemesek árvalányhajás csákót és hussárruhát viselnek. A darutollas mözsi leventék mellett, lencsevégre kapta az egyre feszültebb német–magyar viszonyok közepette 1940-ben a hidasi Volksbund-felvonulást is. 1943-ban hagyta el hazánkat, de emlékül magával vitte nemcsak egyedülálló kép-archívumát, hanem Johann Knodel asztalosmester híres, hartai parasztbútorát is. Később sem szűnt meg részéről a kapcsolattartás, 1951-ig az ország keleti feléről – majd áttelepülve – a nyugati oldaláról, német földről évtizedeken át publikálta a magyarországi termést.

Atárlatot járva, nem szabadulhattam Marlene Dietrich híres, második világháborús dalának refrénjétől: vajjon hová tűntek a fotók szereplői? Német katonaként haltak meg, estek fogságba vagy magyar honvédként (mint apám is tette, Bécstől szökve vissza, három határon át az újra Romániához csatolt Erdélybe) éltek át tragédiákat. Netán azután kerültek orosz földre, „malenkij robortra” vagy kitelepítették őket őseik földjére? Aztán jött a kuláktalanítás, az erőszakos téveszesítés, az erőltetett iparosítás, az 1956-os forradalom és az azt követő menekülési hullám, meg a leszámolás. A fordulat esztendeitől pedig a német–magyar civilkapcsolatok újra-felvirágzása, a kölcsönös megbékélés jegyében...

Mindez azonban már egy újabb fél évszázad krónikája, netán egy másik kiállítás témája lehetne, ha annak is akadna egy Rudolf Hartmann formátumú vándor-fotográfus krónikása.

Wagner István